

I smedelære hos Schøler i Thorsager

Ib Amdisen Møller

1. november 1953 kom jeg i lære som vogn- og beslagsmed hos smedemester Alfred Schøler i Thorsager. Det var en tid, der endnu var præget af den store tørve- og briketproduktion i engene nord for byen.

Den gamle smedje var året før blevet raget ned, og et nyt stort værksted stod næsten færdigt.

Den midlertidige smedje, der bestod af tagkonstruktionen fra den gamle smedje, var blevet flyttet over på den modsatte side af vejen på gårdejer Peter Sørensens jord. Peter Sørensens søn Rasmus og andre stærke mænd havde båret tagkonstruktionen over vejen og placeret den på olietønder og anden understøtning. Alt inventar og maskiner var flyttet over, og en felt-esse erstattede den gamle murede esse. Et ekstra halvtag supplerede den midlertidige smedje.

Figur 1. Den gamle smedje, som var raget ned året før, Ib Amdisen Møller begyndte som lærling i smedjen i november 1953. Billedet er fra ca. 1925. Det er "den gamle smed" Valdemar Schøler og hans hustru Karen, der står bagerst, med deres børn foran: de to store drenge er Magne til venstre og Øjvind (senere mekaniker i Thorsager) til højre, de tre små foran er fra venstre Arne, Alfred (der overtog smedjen efter faderen) og Kristine. De to unge smede til højre er ukendte.

Det var spændende at blive ansat i et rigtigt smedemiljø, hvor tidligere smedemester Valdemar Schøler var fast i smedjen det meste af tiden.

Foruden Alfred Schøler selv var der en svend, ofte to svende, og to lærlinge. Alfred Schøler overtog smedjen omkring 1947, og hans første lærling hed Jørgen Dines Solberg fra Thorsager (senere far til den kendte håndboldspiller Rikke Solberg).

De tre næste lærlinge kom fra Pindstrup, nemlig Bent Kjær, Ib A. Møller og Ib Schmidt.

I lære

Det første halvår var prøvetid, hvor lærlinge-kontrakten kunne ophæves fra begge sider. Lønnen var 50 kr. for halvåret plus kost og logi samt sygekasse og betaling for teknisk skole, som var aftenskole fra september til april, tre aftener om ugen à tre timer pr. aften

Ingen af os lærlinge fik logi hos mester. Personligt ville jeg helst bo i Pindstrup, da teknisk skole var god med højt kvalificerede lærerkræfter, til daglig ansat på Pindstrup Mosebrug. Endvidere spillede jeg fodbold på byens førstehold. En aften om ugen var der tilbud om undervisning i dansk, engelsk m.v. Det var et godt supplement til den ellers gode folkeskole i Pindstrup.

Smedesønnerne

Den ældste af Valdemar Schølers børn hed Øjvind. Han var mekanikermester i Thorsager og noget af en opfinder, hvilket bl.a. kom briketfabrikken "Tronholm" til gode.

Den næstældste søn hed Magne. Han var uddannet ingeniør og ansat på Danfoss. Magne blev i midten af halvtredserne forfremmet til direktør af grundlæggeren Mads Clausen. Han kom somme tider på besøg i en kæmpebil af mærket "Studebaker". Valdemar Schøler var ikke uden grund stolt af Magne - som endnu lever.

En tredje søn Gunner blev uddannet ingeniør fra Aarhus Teknikum. Desværre omkom han senere ved en trafikulykke. Alle nævnte sønner, incl. Alfred, var udlært i smedjen i Thorsager.

To sønner Arne og Tage blev landmænd, og eneste pige Kristine bosat i Lyngby ved Trustrup.

Alfred Schøler selv havde tre børn, da jeg kom i lære: Erling, Erik og Gitte, der bor i henholdsvis Thorsager, Ugelbølle og Nimtofte. I 1957 kom en efternøler Ellen, der er gymnasielærer i Grenå.

Læretid

Vi skulle møde halv otte om morgenen. Især om vinteren kunne det være hårdt at komme frem på ældre cykler uden gear. Ofte begyndte dagen med smedearbejde fra essen med f.eks. at skærpe plovskær, spidse harvetænder m.v. Alle mulige typer værktøjer som hakker, kiler, murerhamre, mejslers af forskellig slags blev opvarmet og tyndet ud og til sidst hærdet, hvilket var meget vigtigt at få lavet rigtigt, da holdbarheden var afhængig af den rigtige hærkning. Vi fik også lært at svejse i ilden. D.v.s. at to stykker blødt jern blev opvarmet i essen til smeltepunktet og derefter smedet sammen på ambolten.

Tidligere blev der altid smedet hestesko fra morgenstunden. Denne proces var afskaffet, da jeg kom i lære. Alle hestesko blev købt fra "Københavns Hesteskofabrik."

Til gengæld skulle alle sømhullerne i hestekoene "lokkes" op til en størrelse, så hestekosømmene passede. Når efteråret kom, skulle der endvidere "lokkes" ekstra store sømhuller i de to første huller i hver sko. Så kunne der nemlig sættes "brodder" i (søm med ekstra store hoveder), så hestene kunne stå fast i is og sne.

Hestene

Selv om traktorerne var på vej, så var der mange heste, der skulle skoes – eller virkes ud. Der var tre mælkevogne, der kørte med heste:

Augusta kom fra Hedeskov og kørte med ”Hans”. Hun var en ældre kvinde og altid i godt humør uanset vejr og vind. Hun kunne grine meget højt, når vi f.eks. spurgte hende, om hun ville med til bal i forsamlingshuset om lørdagen.

Niels boede på en ejendom uden for Thorsager mod Ryomgård. Han hentede mælk fra gårdene i Thorsager med en jysk hest.

Den tredje mælkekusk kørte med en stor og en lille hest. Det var tydeligt for alle kuskene, at der skulle passes på udgifterne.

Den lokale mælkemand Rasmus Lundahl kørte med en flot hvid hest.

Det mest elegante hesteforspand kom fra Præstegården. Forpagter Jens Laurids Sørensen var en god kusk for de elegante Oldenborg heste.

Der var en hingst, der skulle skos, før den skulle til den årlige kåring i Randers. Hingsten var en stor oldenborger og næsten lige så kraftig som en jysk hest. Ejeren var Rasmus Kjeldsen fra Gydegård”. Vi var ikke helt ”stolte” ved at gå i gang med det store dyr, men fik altid god hjælp af Valdemar Schøler som havde et fantastisk tag på vanskelige heste. Vi måtte ikke slå hestene – men gerne give dem en baglæns tur hen ad vejen (der var ikke så mange biler) og tilbage igen. Hestene skulle lære respekt, men måtte ikke være bange for èn.

Gårdene

En speciel type var gårdejer Erik Amdi fra Smouen. Han havde gård nr. et til højre, når man kom til området. Vi havde repareret hans tofurede traktorplow og skulle læsse den op på en gummivogn. Vi havde fået den op på et par planker og kunne ikke komme videre. Erik Amdi stod og så på vore anstrengelser - gik så hen og med sine kæmpe-hænder tog han fat og løftede ploven op på vognen. Desværre døde Erik Amdi nogle få år senere, og gården blev overtaget af sønnen Reinholdt Amdi.

Gård nr. to var ejet Laurits Sørensen. En af hans sønner - Ib – var på Kalø sammen med min broder Leif.

Gård nr. tre var ejet af Jens Hald, som endnu havde opdræt af jyske heste. Om efteråret kom en tre fire plage der skulle virkes ud, det kunne give sved på panden, da hestene ikke havde prøvet at få løftet ben.

Den sidste gård var ejet af Rasmus Rasmussen.

Modsat havde Anthonsen Høgh en gård.

Ved ”Bregnet Nørgård” sluttede distriktet, der hørte til smedjen.

Smedearbejde

I et hjørne af smedjen stod der næsten altid mange forskellige håndredskaber, der skulle have et nyt skaft eller reparerer på forskellig vis, så der var altid nok at lave.

Årets gang kunne følges i smedjen. Mange plovskær skulle skærpes, når forårsplojningen begyndte, harvetænder skulle spidses og tænder til sæddækkere skulle påsvejses jern i essen og derefter smedes ud. Såmaskinerne skulle efterses. Senere kom slåmaskinerne, når græsset skulle slås. Selvbinderne blev ofte repareret i marken - det var ofte bindeapparatet, det var galt med. Hvis vi skulle ind under selvbinderen for at arbejde, sørgede vi altid for at fjerne bolten, der holdt trehamlen, hvis hestene skulle finde på at gå frem.

Fra værkerne, der fabrikerede formbrændsel af tørvesmuld, kom der ofte stempler, der skulle påsvejses en særlig hård elektrode. Der var en matrice med, så vi på smergelstenen kunne tilpasse stemplet. Smuldvognene blev også repareret og påsat jernplader for at beskytte træ bunden og siderne.

Figur 2. Fra læretiden i 1950'erne. Det er mig forrest på traktorhjulet. Bag traktoren, yderst til venstre, er det Ib Schmidt. Ved rattet på traktoren sidder Erik Schøler, til venstre for ham Hanne "Kastor" Jensen og til højre Ole "Kastor" Jensen, børn af Kastor Jensen i gården Nørregade 5 skråt overfor. Manden i kedeldragten forrest til højre er Rasmus Sørensen, søn af Peter Sørensen fra Skippergården skråt overfor smedjen til Thorsgade-siden. På den bagerste traktor sidder Gert Albrechtsen, søn af brugsuddeler Axel Albrechtsen, ved rattet.

Når efteråret kom, var det roeoptagere af forskellig størrelse, der kom til smedjen og senere kartoffeloptagerne.

Om vinteren blev sneplovene kørt af to vognmænd, Poul Andersen og Lundahl. Lundahl kørte ret hårdt med den dobbelte sneplov og måtte af og til have sneploven rettet op, når han var kørt imod forhindringer på vejene. Slidskoene og skærene skulle skiftes med mellemrum på sneplovene, og det var et arbejde – som med skoning af hestene – det skulle udføres med det samme. Det var ofte under ekstreme forhold f.eks. i snestorm, hvis ikke der var plads i den nye store smedje. Pladsen kunne være optaget af et tærskværk, vogne eller landbrugsmaskiner, der var til hovedreparation.

På et tidspunkt skulle der laves nye boringer ved vandværket. Vi fik til opgave at smede to bor til brøndboreren i to forskellige dimensioner. Der blev købt værktøjsstål hjem til ret mange penge, så der skulle passes på, når stålet skulle varmes i essen. Det specielle var, at der blev smedet med tre forhamre foruden håndhammeren, som mester førte. Det lød rigtig flot og var en sjælden måde at smede på.

Traktoren var ved at blive indført mange steder, og mange vognstænger blev afkortet og påsat beslag til traktortrækket – fremstillet ofte af gamle hjulringe fra kassevognene, som efterhånden blev erstattet af gummivognene. Der blev også fremstillet en del gummivogne på værkstedet.

Det kunne godt være en god nyhed, når vi erfarede, at en landmand med vanskelige heste havde fået traktor. Vi tænkte ikke så meget over, at en kulturbærer – bondens stolthed – trækhesten, var ved at forsvinde.

Vandklejner

Vi havde også en del arbejde på gårdene. Der blev lavet badeværelser med vandkloset. Det kunne være i et hjørne af bryggerset, hvor der blev sat en væg op.

Der blev også lavet centralvarme med fast brændselsfyr. Mange havde selv vandværk, og der måtte vi ofte ned i brønden for at skifte ”hjerteklapperne” - det var kontraventiler, der skulle hindre vandet i at løbe tilbage.

Om vinteren kunne vandet fryse, især i staldene. Så kørte vi ud med vores svejseværk, der skulle kobles på den trefasede tavle – som regel ved tærskværket, og jord- og svejsekablet blev så sat fast på vand rørene.

Op mod jul med sne og kulde blev jeg sendt ud til en enlig gammel kone, der boede tæt ved vandværket (bag forsamlingshuset). Vandhanen i køkkenet kunne ikke lukke tæt og skulle have en ny pakning. Jeg kunne ikke finde stophanen ude i haven og besluttede så at lægge en stor sæk over vandhanen og skrue toppen af og skifte pakningen. Vandet måtte så i mellemtiden under sækken løbe ned i køkkenvasken. Det var en metode, vi ofte brugte, når forholdene tillod det.

Køkkenet var langt fra moderne og ret stort. Konen stod i det modsatte hjørne og lavede klejner ved komfuret. Vi blev enige om, at jeg godt kunne prøve med sækken – men havde ikke tænkt på, at vandtrykket var højt, så tæt på vandværket. Da vandet kom, røg sækken af, og der kom vand helt hen til komfuret. Konen gav et mindre udbrud, men tog det ellers roligt, selv om en del af klejnerne var blevet meget mørke.

Jeg fik hurtigt sat en ny pakning på toppen og skruet den på hanen igen under sækken. Da vi havde fået vandet tørret op, fik vi kaffe med de mørke klejner, som for øvrigt smagte udmærket.

Høj og lav i Thorsager

Der var stor forskel på folk dengang, også med hensyn til status. I nogle tilfælde kunne vi godt mærke, at vi kom fra arbejderbyen Pindstrup – måske var vort sprog og væremåde også lidt anderledes end vore jævnaldrende fra landbobyen Thorsager. Æn ting var sikkert: en smedelærling lå meget lavt i hierarkiet - det fik vi sommetider at mærke ude på gårdene.

Engang var vi to lærlinge med Valdemar Schøler ude på en stor gård for at reparere tærskværket. Det var en hård omgang. På et tidspunkt kom gårdmanden og bød ind på kaffe, men kun til Valdemar Schøler - som imidlertid takkede nej, hvis ikke lærlingene kom med, og det kom vi så. Min agtelse for Valdemar Schøler steg højere end den i forvejen var.

Der kom mange forskellige personer – høj som lav - ind i smedjen. Også på denne måde var det en god læreplads, da vi lærte at omgås disse mennesker.

Jens Hald ude fra Smouen var en gemytlig mand, som godt kunne lave lidt sjov med os. Han havde en flink datter Tove, der var i lære henne i Brugsen. Hvis vi kunne få et ærinde hen i Brugsen for en af svendene - var dagen reddet. Uddeler Albrechtsen ville dog ikke have, vi stod og talte med Tove eller den nye lærling, som også var en pige.

Aage Thomsen fra ”Tronholm” ville kun tale med Alfred - vores mester - ellers ville han ringe senere. Erik Holst – som blev den første borgmester ved den forrige kommunalreform i Rønde Kommune – kom ikke ret ofte, men når han kom, skulle tingene laves ret omgående. Han kunne godt råbe lidt højt også efter Alfred.

Pedersen ”Nyskov” var en fornem herre, som ikke kom i smedjen, men altid ringede. Alfreds kone Anna tog ofte mod telefonbeskeder. En gang kom hun irriteret ud til Alfred i smedjen og sagde, at Pedersen ”Nyskov” havde ringet, men han havde været så overlegen i telefonen, at hun ikke havde opfattet alt hvad havde sagt.

Uautoriseret klokkeringning

Thorsager Rundkirke skal også nævnes. Året før jeg kom i lære var et omfattende restaureringsarbejde i gang, og i denne forbindelse installerede Alfred Schøler centralvarme. Et par år senere blev blytaget lagt om og vindfløjen repareret i smedjen, og der blev slået bogstaver i med dato.

En lørdag middag fik jeg til opgave at skifte nogle bolte i selve kirkeklokken. Alfred havde taget mål og købt boltene hjem. Jeg tog et par svensknøgler med – fastnøgler havde vi ikke så mange af. Jeg fik besked på at undgå at ramme klokken under arbejdet. Selvfølgelig skete det, da svensknøglerne havde slør i kæberne. Folk nede i brugsen kiggede op, og Alfred hjemme i smedjen hørte selvfølgelig også den rungende lyd, men der kom nu ingen klager- heller ikke fra pastor Lindum.

Smeden og hans svende

I begyndelsen af min læretid skiftede vi ofte svende. Der kunne være flere grunde. Måske var de ikke dygtige eller alsidige nok. Der kunne også i perioder mangle arbejde. Et par svende, der havde lært på store værksteder i Aarhus, var dygtige nok til nogle ting, men kunne ikke sko heste.

Vi talte somme tider om, at der blev solgt for få landbrugsmaskiner til bønderne i vores store distrikt. Vi kunne godt få lov til at ”knokle” med deres store heste, og det gav selvfølgelig også penge. Men de mere let tjente penge, f.eks. ved handel og deraf følgende service, kneb det med. Der var store maskinhandlere i omegnsbyerne, som måske kunne give bedre rabatter. Der blev forsøgt med forhandling af Farh traktorer, der kunne fås i forskellige størrelser. Vi udstillede dem på dyrskuet i Kolind, men uden den store succes.

En forhandling af en JF letvægtsselv binder både til heste og traktor gik det bedre med. Vi fik en god svend, der hed Jens Andersen, der kom fra Marienhof ved Ryomgård. Jens havde lært ved en af smedemestrene i Nimtofte og var vant til de jyske heste, som Nimtofte Hesteavlforening var kendt for. Jens var stor og kraftig og knap så gesvindt som vi andre, når det gik hårdt til med hestene. Jens blev engang trådt så kraftigt på den ene fod, at der måtte gips på. Efter gipsen var kommet af fik han samme tur igen af en hest fra ”Bregnet Nørgård”.

Jens blev gift med Kirsten, medens jeg var i lære, og blev senere selvstændig og tog også VVS-installatør eksamen. Senere byggede Jens og Kirsten eget værksted i udkanten af Thorsager. Desværre døde Jens alt for tidligt. Kirsten har vi bevaret kontakten med. Hun bor i Thorsager.

Hvert år blev vi inviteret med til høstfest. Jens havde gips på foden ved en af høstfesterne og var meget ærgerlig over, at han ikke kunne komme ud at danse.

Da Alfred Schøler fyldte 70 i 1989, blev alle hans ”lærlinge” med koner inviteret til fest i Thorsager Forsamlingshus. Jeg fik en god snak med Dennis Solberg, som var en sympatisk person. Jeg holdt en lille tale til Alfred, hvor jeg takkede for, at han havde båret over med os, når vi måske skulle have opført os anderledes. Jeg henviste til vores unge alder, da vi kom i lære.

Svendestykket

På min 19-års fødselsdag den 11. september 1957 skulle jeg lave svendestykke. Jeg valgte at smede beslag – og beslå en hammel, så hamlen kunne bruges til to heste. Alt svejsearbejde skulle foregå i essen. Der skulle endvidere smedes en mejsel og en kørner, som skulle hærdes og afprøves.

Der var skuemestre fra morgenstunden, og i de otte timer, jeg maksimalt måtte bruge, kom de jævnlige ud i smedjen og så på – ellers var de inde hos mester og fik mad og drikke og selvfølgelig studerede mine tegninger fra de fire år på teknisk skole. Skuemestrene var smedemester Danielsen fra Mørke og formanden for Dansk Metal i Randers.

Jeg var godt forberedt til opgaven og var færdig ved to-tiden. Jeg fik karakteren ”Vel Udført” og var godt tilfreds.

Efter Schøler

Jeg havde altid vidst, at jeg gerne ville læse videre på Aarhus Maskinmesterskole for at komme ud med ØK, der på daværende tidspunkt var Danmarks største rederi.

For at kunne begynde i Aarhus skulle jeg lære maskinarbejde på et godkendt værksted, og de betingelser kunne opfyldes på Pindstrup Mosebrug, hvor jeg begyndte kort tid efter som ung svend, efter min læretid i Thorsager var udløbet. Værkføreren Søren Pedersen var af den gamle skole, men retfærdig og ordholdende. Var for øvrigt svigerfar til Anker Jørgensen.

Jeg vil her slutte min beretning om læretiden i Thorsager, som gav mig en god start på mit arbejdsliv og liv.

Redigeret jan. 2013 v. Vilfred Friborg Hansen